

ГЕНДЕРНОЧУТЛИВІ ЛОКАЦІЇ В УРБАНІЗОВАНОМУ ПРОСТОРИ

ГАЛИНА ФЕСЕНКО

Урбаністика розглядає міста як своєрідні «місця», де «виробляється» людський досвід. Найпривабливіший аргумент на користь міста – якісний життєвий простір (для проживання, роботи, дозвілля), а також культурні, політичні, економічні, соціальні можливості для реалізації особистісного потенціалу (мати власний «авторський голос»). Урбаністичний простір позначається різноманітними способами буття мешканців та мешканок та їхніх зв'язків з міськими локаціями. При цьому йдеться про «гендерну різноманітність» (або «гендер+»), а не чіткі категорії «жінки» і «чоловіки». На перший погляд, міста є гендернонейтральними, бо плануються як для чоловіків, так і для жінок будь-якого віку, раси, рівня добробуту тощо. Утім у містах спостерігаються й гендернодискримінаційні практики щодо реалізації «права на місто».

Гендерний фокус розуміння граничних меж «присутності» мешканців у місті передбачає розуміння людських потреб та їх різноманітних ролей – репродуктивних та продуктивних. При цьому слід звернути увагу на те, що в індустріальних містах архітектурно-просторові рішення ґрунтувалися на чіткому гендерному розподілі «робота – дім», у якому продуктивна діяльність закріплювалася, переважно, за чоловіками, а репродуктивна – за жінками. «Домашня» сфера окреслювала «мінімальну локалізацію» ре-

жиму активності жінок, які виконували репродуктивні ролі. Для сучасного містопланування важливе розуміння того, що не всі жінки перебувають суто в «жіночій» сфері, сучасний жіночий простір – це і простір «чоловічої» сфери. А стереотипні уявлення про типові сім'ї – із чоловіками-годувальниками, які пересуваються через усе місто, щоб працювати, і жінками-домогосподарками, які доглядають за своїми дітьми та родичами похилого віку в житлових кварталах, – у багатьох випадках більше не діють.

Постіндустріальне місто уявляється динамічним простором з публічними практиками в усьому їх розмаїтті. У ньому реалізуються стратегії на вирівнювання гендерної асиметрії у «правах на місто», зокрема, шляхом трансформації «просторів турботи», включення «просторів жіночої емансипації». Серед важливих «просторів турботи» («репродуктивних просторів»): дитячі та спортивно-ігрові майданчики; пішохідні та транспортні

Зелений стріт-арт у Луцьку

мережі (з можливістю перебування у них батьків з дитячими візочками); облаштовані для родинного дозвілля рекреаційні території (парки, сквери тощо). В українських містах такі простори часто демонструють гендерну дискримінацію у праві мешканців/-ок на користування ними. Так, у Харкові гендерний аудит прибудинкових територій багатоквартирних будинків виявив такі тенденції:

– по-перше, дискримінацію батьків у користуванні *дитячими май-*

данчиками (діти до 7 років мають там перебувати під наглядом дорослих, проте облаштованих місць для батьків найчастіше немає (наприклад, лави відсутні або мають неналежний вигляд);

– по-друге, дискримінацію дівчат категорії 12+. Для вікових категорій осіб 12+ у дворах багатоквартирних будинків мають бути облаштовані *спортивно-ігрові комплекси*. Зазвичай такі комплекси – «чоловічі», бо складаються з футбольних та баскетбольних майданчиків, а територій для активного дозвілля зокрема дівчат підліткового віку немає. Тим самим чітко виявляється гендерна асиметрія у праві мешканок користуватися прибудинковими територіями. Серед наслідків такої просторової дискримінації – суттєвий дефіцит перебування дівчат на відкритому повітрі (норма для підтримки здоров'я – 2 години на день). Таке просторове витіснення дівчат у «домашній простір» негативно позначається не тільки на їхньому психосоматичному стані, а й на отриманні необхідного соціального досвіду, розвитку комунікативних навичок, творчих здібностей тощо.

Слід звернути увагу на те, що повсякденні гендерні практики мешканців/-ок міста стають видимими тоді, коли простір наділяється певним гендерним смислом. Так, багато хто з жінок відзначають, що відчували більшу «прив'язаність» до місця / міського середовища тоді, коли стали мамами. З того моменту вони користуються прибудинковими територіями інтенсивніше через виконання повсякденної репродуктивної роботи (доглядають за дітьми, роблять покупки тощо).

До теперішнього часу очевидною залишається гендерна асиметрія у транспортному та пішохідному русі міста. Важливо, щоб «пішохідний простір турботи» (пересування батьків з дітьми у візочку) був організований з урахуванням принципів безбар'єрності. *Система громадського транспорту* має допомагати жінкам та чоловікам поєднувати родинні й професійні обов'язки (відзначимо, що саме жінки, незалежно від кар'єрної зайнятості, продовжу-

ють бути відповідальними за більшість «внутрішніх» завдань). Піклування про інших формує відповідні практики мобільності, у яких поєднуються не тільки «дім – робота», а й такі міські топи, як школи, лікарні, магазини, місця відпочинку та інші. Актуальними також стають практики створення «дружніх до дитини» локацій на робочих місцях батьків (чи розташованих поряд) з метою полегшення виконання мешканцями/-ками, як репродуктивних, так і продуктивних ролей.

Звертає на себе увагу феміністський дискурс урбаністики, що висвітлює жіночі враження від власного досвіду мобільності, а також способів присутності й включеності у місто. При цьому часто мовиться про дискримінаційний характер таких практик через їх небезпечність. Беручи до уваги те, що міста мають створювати рівні умови для буття мешканців і мешканок – незалежно від їх статі, віку, раси, – змушені констатувати, що в Україні ще трапляються прикрі випадки подвійної дискримінації. Так, нещодавно в Ужгороді пасажири не пустили темношкіру жінку з малою дитиною в міський автобус, бо вона «не така, як вони»¹.

Звертають на себе увагу гендернодискримінаційні практики в урбан-просторі. Зокрема, ідеться про право жінок жити без насильства, як в публічній, так і приватній сфері. Публічний простір часто переживається жінками як «страх сексуального насильства». Остерігаючись стати жертвами насильства, жінки, як правило,

намагаються не ходити поодиноці в темний час доби (за опитуваннями, майже 60 % жінок бояться йти вночі самі своїм районом, те саме відчувають тільки 17 % чоловіків²). Гендерне насильство може відбуватися у громадському транспорті у формі словесних домагань чи несанкціонованого фізичного контакту, на зупинках – у вигляді дискримінаційних повідомлень графіті. Крім того, «досвід жінок» у місті включає не тільки можливість фізичного насильства по відношенню до них, а й психологічного (наприклад, через існування символічного простору сексистської реклами). Відчуття небезпеки від перебування у громадських місцях перешкоджають жінкам повною мірою користуватися своїм «правом на місто», бо ті намагаються уникати таких територій. Цим часто пояснюється свідомо ізоляція жінок у «дім, замкнений ззовні чоловіками», що, своєю чергою, вказує на сталу тенденцію просторової несвободи жінок у місті. Останні змушені відмовлятися від низки своїх потреб і можливостей (відвідувати різноманітні громадські заклади, мати роботу у нічний час, спілкуватися з друзями тощо).

Почуття небезпеки в містах породжується й соціально-економічними особливостями буття. Так, бідність може зробити більш вразливими жінок, якщо вони знаходяться у «неблагополучних» районах міста. Наприклад, по дорозі на роботу бідна жінка, що живе у віддалених районах із слабо розвинутою інфраструктурою, змушена проходити небезпечні (неос-

вітлені і т. ін.) райони. Матеріально забезпечені жінки можуть уникати таких ситуацій. Або інший приклад: жінки працюють на вулиці в неформальній економіці, їм доводиться пересуватися з маленькими дітьми, використовувати ненадійні маршрути, очікувати громадський транспорт в незахищених місцях. Також вразливими та незахищеними жінки стають через низьку якість або відсутність власного житла (страх втратити житло є перешкодою для жінок, які хочуть залишити партнерів, які їх ображають).

Саме тому важливо створювати такі урбан-дизайни публічних просторів, які зроблять міста безпечними для жінок, а це, у свою чергу, може розширити їхні можливості – соціальні, економічні, культуротворчі тощо. Важливо вимірювати рівень безпечності міста для жінок шляхом регулярного моніторингу таких індикаторів, як можливості жінок у використанні громадського простору, рівень висвітлення проблеми безпеки жінок в місцевих медіа, участь жінок в міських ініціативах тощо. Гендерний аудит міського простору має охоплювати й об'єкти благоустрою міських територій загального користування, у тому числі:

- рівень благоустрою прибудинкових територій (наявність тротуарів, дитячих та спортивних майданчиків, парко-місць, пандусів; санітарний стан та озеленення території тощо);
- якість житла (новобудова чи «хрущовка», житловий масив чи «промзона» і т. ін.) за районами / мікрорайонами міста; наявність / відсутність діючого ліфту / ліфтів (пасажирського та вантажного); наявність пандуса;
- наявність та рівень вуличного освітлення.

Сучасні міста, у міру розвитку постіндустріального суспільства, постають перед питаннями: як на місці «кам'яних джунглів» спроектувати неантагоністичні агломерації міських кварталів, задовольнити інтереси їх мешканців/-ок щодо зручності, корисності і краси урбанізованого середовища, як забезпечити атмосферу для розвитку творчого потенціалу усіх, хто там перебувають. Зрозуміло, що йдеться і про можливі форми врахування жіночого досвіду у творенні міського

Ярнбомбінг у Луцьку

простору. Феміністки наголошують, що крім традиційного «жіночого простору турботи», актуальності набуває питання жіночої екстеріоризації на публічні простори. Просторові «претензії» жінок спрямовані як на трансформацію своїх «домашніх» просторових практик, так і на модернізацію інших публічних просторів (традиційно «чоловічих») через практики «привласнення».

Важливим індикатором гендерночутливого міста, на нашу думку, є просторова зацікавленість мешканців/-ок (поки ще мало виявлена в українських мегаполісах), що виявляється у турботі не тільки про власну квартиру, будинок, але й того, що ззовні, за їх межами. Містяни й містянки мають широко використовувати художні практики, щоб робити місто привабливим. Це особливо важливо для українських міст, які отримали у спадок від радянського минулого «стерильну архітектуру», візуально бідне міське середовище. Важливо, щоб у сучасному дизайні міста був наявний і «жіночий голос», наприклад, через участь жінок у художньому оформленні архітектурних об'єктів з метою реорганізації простору, збільшення його соціокультурної значимості, зняття візуальної та психоемоційної напруги містян.

Феміністична зацікавленість у просторовому розвитку міста виявляється у питаннях «виробництва соціального простору» для громадської діяльності, спілкування і дозвілля, а також творення безпечних публічних місць. *«Життя поміж будинків і споруд, – стверджує відомий експерт міського дизайну Ян Гейл, – може бути надзвичайно багатим, і таким, що стимулює»*³. Феміністська концепція архітектури, зокрема, акцентує увагу на тому, що якщо б містоплануванням займалися жінки, то вони будували би більше просторів для спілкування (а не парковки й банки), парки й дитячі майданчики (а технології й індустрія виносилися б за межі міста). Жінки думають про школи, лікарні, магазини, місця

«Феміністська концепція архітектури акцентує увагу на тому, що якщо б містоплануванням займалися жінки, то вони будували би більше просторів для спілкування (а не парковки й банки), парки й дитячі майданчики (а технології й індустрія виносилися б за межі міста). Жінки думають про школи, лікарні, магазини, місця відпочинку. У такій перспективі місто постає як простір для «зустрічей», культурного діалогу.»

відпочинку. У такій перспективі місто постає як простір для «зустрічей», культурного діалогу. Виникає нова топографія міста, що відображає різноманітні форми соціокультурної комунікації. Наприклад, змінити відчуття від міста можна через творення парку (мають бути не тільки в центрі, а у всіх районах міста, «в 10 хвилини ходьби» від місця проживання). Якщо публічні простори добре виконують свою роль (рекреаційну, комунікативну та ін.), то місто має якісний життєвий простір та необхідну платформу для активного життя.

Гендерна урбаністика прагне змінити середовище, у якому живуть містяни/-ки, відповідно до їхніх прагнень. Потреба у самоактуалізації посідає найвищий рівень у ціннісній шкалі постіндустріального міста, формуючи креативну спільноту. Публічний простір креативного міста має бути не лише безпечним і надавати «повсякденну впевненість», а й здатним підтримувати культурно-творчу діяльність мешканців/-ок. Своєрідним аналітичним інструментом, що дозволяє критично висловлюватися про місто, трансформувати його, долати відчуженість, зрушувати граничні межі просто-

рів, є публічне мистецтво. Паблік-арт стає не просто «мистецтвом у місті», а інструментом розвитку самосвідомості містян/-ок відносно їхніх цілей та цінностей. Досвід жінки, її повсякдення часто представляються у художніх практиках стріт-арту (в'язане графіті, зелений стріт-арт тощо). В Україні вуличне в'язання (або ярнбомбінг) здобуло популярність у Луцьку. Завдяки техніці в'язання можна прикрасити як невеликі об'єкти, наприклад, стовпці, ліхтарі, так і великі – мости, пам'ятники, автобуси. У рамках *зеленого стріт-арту* виконується озеленення пустирів, занедбаних об'єктів, двори перетворюються на сади.

Паблік-арт «відвойовує» ментальний і фізичний простір для важливих висловлювань. Так, авторки луцької ініціативи в'язаного графіті зазначають, що хочуть *«додати кольорів у життя Луцька та показати наскільки простими можуть бути позитивні зміни»*. Вони прагнуть *«зробити міські вулиці теплішими та яскравішими, прикрасити місця, які дарують радість та надихають»*⁴. Такі форми творчого самовираження віднаходять міські простори, що стають «місцем звучання свого голосу». Загалом практики паблік-арту мають гендерну цінність, оскільки не тільки творять естетичне у місті, а й пропонують моделі артикуляції «інших» голосів у публічній сфері шляхом художніх проєктів. У креативному просторі міста люди не тільки живуть і займаються різноманітною діяльністю, але створюють новий тип гендерних відносин.

Наведений огляд гендерних інтерпретацій урбан-локацій демонструє, на нашу думку, необхідність реалізації українськими містами стратегії подолання гендерних бар'єрів та творення місць для різноманітних повсякденних практик мешканців/-ок. Ціннісним орієнтиром урбаністичних розвідок мають стати ідеї перетворення дискримінаційних практик на гендерносправедливі.

¹ У соціальних мережах та коментарях до новин про цей випадок досі не вщухають емоційні обговорення, у яких: а) звинувачують мешканців/-ок у расизмі, б) звинувачують темношкіру жінку у неналежній поведінці, поганому догляді за дитиною, в) пояснюють конфлікт лише небажанням жінки сплачувати за проїзд, а не расовою приналежністю. На жаль, як коментарі на захист жінки, так і на її звинувачення насичені дискримінаційними висловами на адресу жінок та відверто расистськими меседжами.

² The Town for Equality. A methodology and good practices for equal opportunities between women and men. – Bruxelles, 2005. – 63 p. – Режим доступу: http://www.ccre.org/docs/T_599_26_3524.pdf. – p. 38.

³ Gehl J. Life Between Buildings: Using Public Space / J. Gehl. – New York, 1987. – 216 p. – Режим доступу: <http://www.rudi.net/pages/8750>.

⁴ Вуличне в'язання у Луцьку / О. Семенюк. – Режим доступу: <https://biggggidea.com/project/122/>